

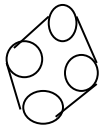
**UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: VAVAKOSO LOTU RARABA...**

June 09, 2019: Penitiko: Na Sovaraki ni Yalo Tabu vei ira na Vakabauta

Bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou ni noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacakataka se vakadewataka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i cegucegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni vukea na noda veikilai vinaka. Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qaraumi na vakayagataki ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

1. Ena macawa oqo Siga ni Turaga 09 June, 2019: Na Penitiko/Savauti

A. Cakacaka 2:1-21 kei na Vakatekivu:19:1-9:

Eda raica enai vola oqo e rua na kenai vakatagedegede: nai tukutuku ni veigauna ena rai vakatamata [historical level]: Eda kila ni vola ko Luke na Vuniwai mai Anitioki, Siria, nai vola oqo mei kuri ga ni nona Kosipeli ka vola taumada vei Ceofilo, edua na turaga rogo ka dokai ka ni tautauvata na vosa ni veidokai e cavuti vua na kovana ko Filikesa kei Fesito [Cakacaka 23,24,25]. Eso tale era kaya ni volai vei ira era ‘lomana na Kalou’, ko ya nai balebale ni vosa na Ceofilo.[theo-kalou, philo –loloma]. Eda kila ni tokani nei Paula ko Luke ka rau dau salavata ena nonai lakolako ni kaulotu. A rairai a volai nai vola ruarua, ko ya na Kosipeli [60AD/ACE] kei na Cakacaka, [63-70 AD/ACE] mai Sisaria se mai Roma. Baleta ni sotava tiko ko Paula na veika dredre ena nona beitaki mai vei ira na nona meca, sa yaga kina nai vola oqo me sabaya na vei le era kaya tiko na saqati Paula. E sega ni tukutuku kece me baleti Paula, se dua vei iratou na tisaipeli [apositolo], se nai tukutuku ni lotu taumada, ia sa tukuni ga kina na veika bibi me baleta na tete ni cakacaka ni vunautaki ni Tukutuku Vinaka. ii. Na rai mai na yasana vaKalou [Divine level]. Sa vakabibitaki na cakacaka ni Yalo Tabu ka rairai ganita sara nai naki ni vola me yacana “Na cakacaka ni Yalo Tabu”. Sa bibi talega ni vakadeitaka vei Ceofilo na bibi ni Vakabauta, na kena tete yani nai Tukutuku Vinaka, sega ena nodra vuku kei na kaukauwa vakatamata, ia ena kaukauwa kei na veituberi ni Yalo

Tabu: kei na kena veibasai ko ya na tete ni nodra veibeitaki na meca me ra beitaki Paula kei ira era vakabauta. Ke sa volai vei ira ‘e lomana na Kalou’ sa matata sara nai balebale ni vola oqo vei ira era vakabauta ena gauna ko ya, kei keda talega ena gauna oqo. Sa bibi sara kina vua na tamata me vakabauti Jisu Karisito me yaco me Turaga kai Vakabula, kei na vakasinaiti ena Yalo Tabu. iii. Eda sa raica oti e cake ni vola ko Luke nai vola ruarua: sa vakamatatataka ni matai ni vola sa volai kina na veika kece ea cakava ko Jisu me yacova Nona kau cake ki lomalagi [1:1-2]. Sa tukuni enai vola oqo eso vei ira nai apositolo, ka da raica ni levu taudua na veika me baleti Paula ena nona vunautaka nai Tukutuku Vinaka vei ira na kai Matanitu tani. Sa qai kenai tinifini me kauta nai tukutuku ki Roma, na koro turaga ni veiliutaki vakamatanitu ka vaKoloni talega. Sai naki dina ni Kalou oqo. Ena uasivi meda tinia ena vosa nei Luke [Cakacaka 28:30-31], “Sa tiko ko Paula me yabaki rua ena vale sa volia tiko ko koya [rented house], ka sa vakacegui [ciqomi ira, vukei ira] ira kecega era sa lako vua; ena doudou [courage] sa vunautaka na matanitu ni Kalou, ka sa vakatavuvulitaka na veika baleti Jisu Karisito na Turaga, ka sa sega na tamata sa tarova.” Nai vakavuvuli kece oqori sa rawa nida vakadinadinataka ena nona veivola ka sivia e veimama enai VTV.

A. Meda raici rau vata na lesoni oqo: Cakacaka 2:1-21:I. **VakaIperiu na ‘Shavout’** [raica na V/Soro 23:16-17; T/Lekutu 28:26] se na **Kanavata ni Macawa** [Feast of Weeks] se **Penitiko** [vaKirisiki] na mai na vosa na ‘pentekostos’ na ‘50’ se 50 na siga ni oti na Kanavata ni Lako Sivia [na gauna ni cabori ni lami ni nona veivakabulai na Kalou mai Ijipita...na gauna ni cabori nei Jisu na Lami ni Kalou mai na kauveilatai meda vakabulai kina na lewei vuravura]. Se dau rauta e 10 na siga mai na Nona Kau Cake ki lomalagi ko Jisu. Eda raica na kaucake ena yabaki oqo nai ka 30 Me. E tolu na soqo bibi ena gauna oqo: 1. Na solevu ni marau ni macawa ni sa tekivu na tamusuki witi; 2. Na gauna ni solevu ni vakavinavinaka ni kena soli na Vunau e Tini mai Sainai; 3. E gauna talega mera soqoni vata kina na Jiu, ena nodra vakananuma na Nona digitaki ira na Kalou mera Nona matatamata. E na vuku ni naki e tolu oqori era sa dausoqovata kina mai Jerusalemi na Jiu; ka ra sa dau vakasinaiti Saioni kina, ka kainaki ni dausivia e 2 na milioni era tiko rawa kina [Jiu], ko ira era lako mai na veivanua tani kei ira eso era sa veisau mera lotu vakaJiu. Ena uasivi mo raica na mape ni VT ka dikeva na veivanua oqori, e nai VT na veitikina oqo: 9-11 e biu tiko ena lomanibai [bracket/parenthesis], Mesopotemia (veivanua vaka Mesopotemia), Jutia, Kapatosa, Ponito, Esia, Firijia, Pamifilia, Ijipita, Lipea Kirini, Roma (kai Jutia mai Roma), kei ira na sega ni lotu vaka-Jiu, se Iperiu sa vuki me lotu vaka-Jiu. Ni ko vakasamataka na veivanua kece oqori, sa kenai balebale ga ni sa soqo ko vuravura, ka kilai ena gauna ko ya, mai Jerusalemi ena

Siga ni Penitiko. II. Ko iratou na tisaipeli [apositolo, marama kei na turaga se ko ira era sa vakabauta] ka rauta e 120, era sa tiko lomavata, yalovata ena dua na tikina, ena nodra vuli VolaTabu kei na masumasu, ena yalo e vakavinavinaka ka vakarokorokotaka tiko na Kalou, ‘sa qai lako vakasauri mai lomalagi e dua na rorogo e vaka na ‘cagi’ vakacevaruru kaukauwa, a sa vakasinaita na vale taucoko era sa tiko kina.’ [*Eda kila ga ni ra soqo ena vale nei Jone Marika kei na tinana ko Meri ena Kanavata ni Lako Sivia kei na veigauna ni soqo eso ka okati kina na nona rairai ko Jisu sa tucake tale mai na mate. ..ka curu yani ena katuba sogo, rairai oqo ni vale era soqo tiko kina*]. III. Na ‘yalo’ se ‘cagi’ ena vosa vakaIpiriu ‘ruach,’ se na vosa vaKirisi ‘pneumata,’ kei na ‘Tabu,’ vosa va Kirisi ‘agios,’ sa vakayagataki kina na vosa ‘Cagi Tabu’ se ‘Yalo Tabu,’ se Na cagi kaukauwa ka vakacevaruru sai koya ga na ‘Yalo Tabu’ se ‘Yalo ni Kalou’ sa vakasinaita na vale era sa tiko kina na lewe 120 na vakabauta, turaga kei na marama. IV. Ena nai vakamacala e cake, eda kaya kina ni tolu na soqo bibi ena gauna oqo, dua vei iratou nira marautaka na soli ni Vunau e Tini, ia eke sa mai soli e dua na Vunau Vou me vaka ea kaya ko Jeremaia 31:31-34, “Raica, sa kaya ko Jiova, ena yaco...” na lawa [vunau] vou sa sega ni volai ena vatu, ia sa volai e lomadra na tamata. V. Ko ira na 120 era sa vakasinaiti ena Yalo Tabu ka ra vosataka na veivosa ni veivanua era soqoni vata mai Jerusalemi, era a rogoca nai Tukutuku Vinaka kei Jisu ena nodra dui vosa, ka ra sa kurabui kina vakalevu [raica na veivanua e cake ena tikina 9-11]; eso vei ira oqo era sega ni Jiu, ia era veisau ga kina lotu VakaJiu [10], era kai matanitu tani. VI. Sa vunau vei ira ko Pita: sa vakarota na veivutuni, na papitaiso ena yaca i Jisu, na vakabokoci ni valavalaca, vakabauta se ciqoma na Turaga ko Jisu mei Vakabula, ka sa nodra talega nai solisoli ni Yalo Tabu. E rauta ni 3000 [41] era a veivutuni ka vakabauta na Turaga ko Jisu. Sa kenai balebale na veisau oqo me lotu Vakarisito sa okati kina ko ira na Jiu, era lotu vakaJiu kei ira na kai Matanitu tani era sa veisau me lotu vakaJiu, era sa veisau oqo mera vakabauti Jisu, ka ra sa soro oti vei Jisu [nanuma na vosa a vakayagataka ko Jone Oniti, sega ni lotu, ia ko ira nai ‘vavakoso lewe ni soro’ ko ira sa qali vei Karisito. Oqo na ka veivakurabuitaki sa yaco ena Siga ni Penitiko se Savauti [shavout]. VII. Raica na 11-21 [vakayagataka e dua na gauna mo dikeva kina na veitikina oqo]. Raica na Joeli 2:28-32 [vaka talega kina vei Aisea, Isikeli kei Sakaraia, vakayagataka nai dusidusi, ko ya na “a” “b” lalai ena FOV se Vola Tabu vakavavalagi vakaidusidusi –references/indexes/footnotes], sa tukuni kina na ka veivakurabuitaki e vakayacora na Yalo Tabu vei ira sa vakabauta, kei na veika ena yaco e vuravura. Na Yalo

Tabu sa vakavuna na nodra raivotu se tadra, ia meda qaqarauni sara me kua ni curu e dua na ‘yalo ca’, ‘yalo velavela’ se ‘yalo ni tevoru’ ka vakavuna na leqa me vaka sa vakadinadinataki enai tukutuku ni lotu ena veigauna. VIII. Tikina 11-21 sai yaloyalo ni Siga ni *Turaga [The Day of the Lord]*, se na gauna ena vakayacora kina na Kalou na lomana e vuravura- ko Pita sa vakabauta ni gauna ko ya, sai koya na gauna oqo nei Jisu, kei na kena sovaraki na Yalona -me vaka na nodra vakabauta na Jiu; ni ra mata tamata digitaki ena lako mai vei ira na Kalou. *[raica sara e ra ena Joni 14 na veiyaragi me vakayagataki ni noda rogoca, ciqoma, vakalewa na vakasama se nai vakavuvuli e dau tukuni se vunautaki vei keda].*

Ai Vakamacala lekaleka me baleta nai Vakatekivu: 1. E 66 nai vola enai VT, na ‘Bible’ e lako mai na vosa vakaLatini ka vakasucuma na vosa ‘biblia, na vale ni vola [library]; e bini kina na veimataqali vola. 2. Nai VT e tekivu enai ‘Vakatekivu’, enai VT vakaIperiu e tekivu enai yatuvosa ‘Enai vakatekivu...’ se na ‘Berushit’ ka vakadewataki ena vosa vaKirisiki me ‘Genesis’ka vakatagataka na vosa vakaperetania me Genesis [‘genesis’ na kenai balebale nai tekivu, se vurevure se yavu] ka veiganita vinaka. Sa macala ni volai kina nai tekivu kei lomalagi kei vuravura [heaven and earth] ka la’ki tini enai Vakatakila nai otioti ni gauna kei na gauna tarava yani ni oti na vuravura. 3. Nai VT nai tukutuku ni veigauna [geo-political history] ka volai mai ena RAI VA KALOU, [God’s viewpoint-theology] Kalou ka duidui mai na kena eda wilika ena veigauna sa oti me yacova oqo sa volai ena RAI VAKATAMATA [human perspectives –history]. 4. E rua na vakasama bibi enai VT: dua: Na talaidredre ni tamata se na veika ca ka vakavuna na leqa ni vuravura; rua: na vo ni VT sa vaqara na sala me vakalesui tale na tamata kei vuravura enai naki ni Kalou taumada ‘ni sa vinaka sara.’ Baleta ni tekivu ena Nai Vakatekivu, me baleta na Vinaka kei na Ca, sa vakaibalebale kina na vo ni VT, ko ya na vaqarai ni sala me vakalesui kina natamata kei na vuravura sa mai curuma na ca me lesu tale Vua na Kalou, ka vakayacora kina na Kalou na Nona cakacaka ni veivakabulai. Na vo ni VT sa yavutaki mai nai Vakatekivu, nai talanoa kei Atama, Noa, Eparaama, Jekope [qai kilai e muri me Isireli] sa yavutaki kina e vuqa na cakacaka ni veivakabulai ni Kalou mai vei ira na parofita kei na dauvolavola enai VTV. 5. Nai Vakatekivu, na ‘genesis’ na yavu, nai tekivu, nai vurevure; sa tekivu ena lomalagi [heaven] kei vuravura [earth]; na lomalagi, na matanisiga, vula, kalolako kei na vuravura oqo [earth], na wai, wasawasa, e bula kina na kau, manumanu yavai va, se qasi ena qele, manumanu vuka, ika kei na tamata. Tekivu ni tikovata na tagane kei na yalewa [sex], vakawati, bula vakavuvale, bula ni tamata me vakaitikotiko, vakamatanitutaki, nai tovo [culture:arts and science], valavalaca, mate, laba, nai valu, matai ni vakacaboi soro manumanu se tamata...nai tukutuku kei vuravura [earth]. 6. Wase 1-11 nai kau [prologue] ni Vola Tabu taucoko. 7. Sa taroga e vica na taro bibi: E vu vakacava na vuravura? A cava eda tiko kina e ke? Eda lako tiko ki vei? A cava na vuna eda mate kina? Sa vuqa na taro eda vakataroga na tamata ka vakayagataki kina na vuku [philosophy and science], ia era sa sega

ni sauma taucoko na vakatataro, ia na Kalou ga sa sauma taucoko na vakatataro [lututaga vinaka ni veitalanoa]. 8. Sa talei nida raica na Kalou: Tiko voleka, vakila, loloma [personal]; kaukauwa, qaqa [powerful]; sega ni buli [not created]; Dauveibuli [creator/creative; Vakaivakarau [orderly]; Duabau ga [singular]; Lewe tolu vaKalou [plural-trinity]; Vinaka [good]; Bula [living] Dauveitaratara [Communicator]; Vakataki keda [like us]; sega ni vakataki keda [unlike us]; tu vakataki Koya [Independent]. Ena noda rai na tamata me baleta na Kalou oqo e tekivu ga ni sa bulia na vuravura [Spirit] oti 'sa lako voli na Kalou, sa mudremudre na siga' [Vakatekivu 3:8] nai yaloyalo ni Kalou sa vakayava me lako voli ka vakamudremudre ni sa yakavi na vanua...sa vaka nai tovo ni tamata; oqo nai tekivu ni rairai ni Kalou ka vaka ga na tamata ka vakatokai na 'anthropomorphism' sa qai toso tiko na noda kila na Kalou oqo na tamata ka tosocake tikoga na noda kilai Koya ka tukuni Koya [progressive revelation], me Kalou enai yaloyalo ni O, na bukawaqa, na rarama ka yaco sara me mai lia tamata [incarnation] vei Jisu...o Koya sa qai lako cake tale ki lomalagi...ena lesu tale mai... 9. Tamata: buli me ucuya na Kalou, me lewa na vuravura; lutu kai valavalaca; veiwekani kei na veika buli; veiwekani kei na Kalou; veiwekani vakaikeda. Na tamata: buli na tagane; buli na yalewa; buli na yalewa me baleta na tagane [made for man] se buli ga na tamata, tagane kei na yalewa...raica vinaka ni rua tiko nai talanoa ni veibuli ka meda nanumi rau ruarua ka kakua ga ni vakabibitaka ga e dua vei rau baleta ga ni salavata kei na nodai vakarau vakavanua.. E levu tale na vakasama bibi, sa yaga mo qai vaqara? 10. O cei e vola nai vola? E tukuni ga ni ko Mosese, dua vei ira nai vola e lima [Penteteuch ...pente-5, teuch-lawa], ia e dredre me vola ko Mosese na buli kei vuravura ni se bera ni sucu sa rawa ga meda kaya ni tekivu me vola na Lako Yani kei nai vola ka tarava. Sa macala ni tu eso nai tukutuku makawa sei talanoa ni kawa [oral traditions] ka soqoni vata me volai kina nai Vakatekivu...sa dua na ulutaga me vakadikevi. Era nanuma eso ni vaka ga nai Vakatakila, sa solia na Kalou na vakasama me volai kina nai vola vakabibi nai Vakatekivu 1-2, ni kaya nai matai ni yatuvosa, "E nai vakatekivu sa bulia na lomalagi kei na vuravura na KALOU...sa kenai balebale ga ni vu na ka kece mai Vua na Kalou, ka sega ni ka eda kaya tiko na tamata ni dua na kacabote levu [bigbang]. Ke dua na kacabote levu, na taro: E lako mai vei na cagi eso me vakavuna na kacabote levu ko ya? Sa rairai dua ga na kedrai tekitekivu [First Cause], ko ya na Kalou! Na vakadidike ena gauna oqo sa tu talega na kenai vakamacala.

Vakatekivu 11:1-9: E dua na mataqali vale mai Papiloni na 'ziggurat' e vaka na 'pyramid' na kenai rairai se bulibuli. E vale cecere ka dusia na kena gadrevi me dokai ga kina na tamata, ena veika e rawa ni cakava, ka sega na Nona dokai kina na Kalou. Sa dusia nai talanoa kei 'Pepeli' [kenai balebale na veilecayaki, lialia se yalo e vakasesei-confusion or folly], na vakasama bibi vakaoqo sa dusia: dua, na talaidredre ni tamata, kei na nona bulia ga na sala me rawa ni yacova na Kalou; rua, na vuku ni tamata e dredre me raica rawa kina na Kalou; tolu, na duivosavosa sa yaco mei totogi ni talaidredre. Sa dusia ga ni veika eda bulia se vakatura na tamata ena gauna vou oqo [technological progress], e dusia ni sa tu vei keda na

kaukauwa me rawa nida rawata na ka vakataki keda ga, se noda sakitaka ni rawa meda maroroi keda se taqomaki keda ga vakataki keda. Eda sa rawa ni kaya kina ni sa sega na betena, se sega ni yaga na Kalou. Oqori na vakatutu se vakasama mai Pepeli, ka sa vakasama talega ena gauna vou oqo!

II. Raica vata kei na Siga ni Penitiko: Sa qai yaco e dua na ka veivakurabuitaki ni sa veisautaka na veika e yaco mai Pepeli na Kalou ena Siga ni Penitiko me vu ni veivakalougatataki. Na duivosavosa sa vakayagataka na Kalou ena Nona kaukauwa me laurai kina na Nona veivakaduavatataki ena Yalona, na Yalo Tabu.

B: Same 104:24-34, 35b: *E wase vakalima na Same ka ra veiwekani kei nai vola e lima ka vakatokai mei vola nei Mosese, na Penititaki [Penteteuch-pente- 5, teuch-vunau se lawa]. 1. Na 1-41 sa veiwekani kei nai Vakatekivu [Genesis], na buli kei vuravura, nai valavalaca ni tamata kei nai tekivu ni cakacaka ni veivueti ni Kalou. 2. Na 42-72 sa veiwekani kei na Lako Yani [Exodus], na cakacaka mana ni Kalou ena Nona veivakabulai vei ira Nona tamata. 3. Na 73-89 sa veiwekani kei na Vunau ni Soro [Leviticus] sa baleta na veiqaravi ni Kalou me solia nai vakarau, vunau se lawa mera vukei kina na tamata ena nodra bula, bula yadua kei na bula veimaliwai vaka veiwekani. 4. Na 90-106 sa veiwekani kei na Tikovoli mai na Lekutu [Numbers], nai kuri ni lakolako ki na vanua ni ‘sucu kei na oni’ kei na kedrai wiliwili na lewe ni matatamata digtaki kei na vanua me nodra. 5. Nai ka lima ni wasewase na Same 107-150 sa salavata kei nai Vakaru [Deuteronomy-deutero -2, nomy, mai na nomos- lawa] sa vakabibitaki kina na veivakurabuitaki ni Nona veivakabulai na Kalou ka sa dodonu ga me ia Vua na veivakacaucautaki kei na vakavinavinakataki. Na Same oqo sa dauvakayagataki vakalevu ena soKalou e vale ni soro se na veivale ni lotu. Sa rawa nida vakayagataka meda bulia kina na noda masu kei nai vakarau ni soKalou. 6. Na Same 104 mai nai ka va ni wasewase ni Same 90-106, era duidui ko ira era vola, ka salavata kei na T/Lekutu [Numbers], sa tukuni kina na veiwekani ni veivanua eso kei Isireli, kei na nodra veiwekani na veimatani oqo kei na Kalou. Na Kalou ni Isireli e sega walega ni kauwaitaki ira na Isireli, ia na veimatani kecega...sa dusia ni rabailevu sara na Nona veikauwaitaki na Kalou oqo.*

I. Sa vakananuma vei keda na Same oqo ni Kalou sa bulia na veika kecega ka bibi sara ni curuma tu na veika buli kecega na nona tiko [presence of God] na Kalou. Me ia ga vei Jiova na vakavinavinaka ni sa bulia na veika kecega ka tiko ena vei ka kecega...sa vakasama vinaka me veitalanoataki. Sa vakadeitaka na Daunisame ni Kalou e Vu [Source or Origin] mai Vua na veika buli se ka bula kecega. II. Ni kauta tani na Yalona ko Jiova [Nonai Cegu, se Yalo Tabu] ena mate na ka kecega [29-30], ia ni tala mai na Yalona, sa bulia na veika kecega me bula ka vakavouya tale na delai vuravura kei na bula ni tamata, ka vaqeyavutaka nai valavalaca. “...O ni sa kauta tani na nodrai cegu, era sa qai mate...O ni sa tala yani na Yalomuni, era sa buli: *Io, Ko ni sa vakavoutaka tale na delai vuravura.*” Me ia ga vei Jiova na vakavinavinaka.

C. Roma 8:14-19 : *Nai vola nei Paula ka volai rauta na 57 AD/ACE mai Koronika. A volai me tukuna kina na veika e nanuma ni lewe ni Tukutuku Vinaka, ni bera ni butuki Roma. Sa maqosataka ko Paula na nona tukuna vakamatata na nona vakabauta vakauasivi ena nona vosataka/se vakamacalataka , “O koya oqo, nida sa vakadonui ena vakabauta, meda sa qai veivakakati kei na Kalou ena vuku ni noda Turaga ko Jisu Karisito...” sa coka na uto ni nonai vola na veivosava oqo. Na Lotu mai Roma era lewena ga vakalevu ko ira na Jiu, ia sa lewe*

vuqa talega ko ira na kai matanitu tani era sa veisau me lotu vaKarisito. Sa cakacaka vagumatua ko Paula ena nona tukuni Jisu ka dodonu talega mera vakabauta ko ira na Jiu, dina ga ni ra kaya nira vakabauta na Kalou. Ko Jisu ga sa vakataucokotaka na nodra vakabauta na Kalou. Sa mai cava na kaulotu nei Paula ki Esia, ka sa ga na lomana me lako vaka ki Urope, ki Sipeini kei Roma. Taumada me soqona mada nai lavo mera vukei kina na Lotu Vakarisito dravudravua mai Jerusalemi, [15:23-28]. Nai Vola nei Paula oqo sa sinai ena vakasama titobu ka vakavuna na kena vakatitobutaki na vakabauta. Ke dua nomu gauna mo raica mada eso na qase ni Lotu taumada ka vukei ira vakalevu nai vola oqo ki Roma: Augustine of Hippo, Martin Luther, John Wesley, kei Karl Barth...oqori e so ga ka na vinaka mo wilika na veika e baleti ira kei na nodra vukei mai nai vola ki Roma.

I. Meda raica mada nai yaloyalo e boroya ko Paula enai vakarau ni veiciqomi, ko ya meda sa luvena na Kalou [adoption] enai vakarau vakaRoma. Sa dua nai vakarau bibi sara ena bula vakaRoma, ko ya ni tama e tu vua na kaukauwa taucoko sara me lewa na luvena. Na gone ena nei tamana tikoga me yacova ni sa mate na tamana, sa qai galala me lewai koya vakai koya ga. Ni dua na tama e solia na luvena ki vua tale edua [adoption], sa tu na kenai vakarau vakavanua, vakalawa talega me saumi kina. Ni sa oti na veivoli kei na veisolisoli, sa tamusuki vakadua na gone oqo mai na nona vuvale, ka sa okati me luvena na tamana vou kei na veika kece sa nona, sa okati kina na kaukauwa ni lewa na ka kece e taukena ko tamana. Ke sucu e dua na luvena dina e muri, sa na okati mei karua ni gone, ia ko koya sa ciqomi taumada [adopted] sa nona na veika kece sara kei na lewa. Nida sa nei Karisito eda sa tokitaki mai na vuvale makawa eda a vesuki tu kina, ko ya eda a bobula se tu kina e nai valavalaca, ia eda sa voli [ena vukui Karisito, ka mate ena vukuda, livi kina Nona dra] ka soli vei keda na kaukauwa nida sa gone ni nodai Liuliu/ Turaga [Master]; se sa talei sara ni da sa luve ni Kalou ka wasea vata nai yau levu nida sa lewa vata kaya [tui vata kaya-co heirs]. Oqo e dua nai tutu dokai ka meda vakavinavinakataka Vua na Kalou. II. Sa solia oti vei keda na Kalou na Nonai loloma talei, ko ya na Luvena ko Jisu Karisito, Nona veivosoti kei na bula tawa mudu. Sa vakayaloqaqataki keda meda kerea Vua na veika eda gadreva [our needs] ena Yacana. III. Ia sa salavata na noda bulavata kei Jisu, kei na veika dredre eda na sotava, sa okati kina na mate. *Ia meda qarauna oqo: ni duamaka tu na bula ka sega na veivakatovolei kei na ka rarawa, sa rawa ni curu uciwai kina na noda vakabauta ka yaco me gogo ka seyavu yani.*

D. Nai Vakamacala me baleta na Kosipeli nei Joni: *Sa duidui sara na Joni mai na kosipeli suivata: Maciu, Marika kei Luke. Ko Joni e dua e voleka sara vei Jisu, “a sa vakararavi ena lomasarei Jisu, ...ko koya sa lomana ko Jisu.” [Joni 13:23]. Ko Joni sa vakabibitaka sara se O cei ko Jisu? ena gauna ni nona bula vakatamata kei na gauna sa volai kina na Kosipeli oqo. Baleta ni qai volai nai vola oqo ni rauta na 85-90 AD/ACE [qai volai sara e muri vei iratou kece na kosipeli] sa levu talega na mataqali vakabauta cala sa tauyavutaki ka vakatavuvulitaki ka so era muria. Sa tubu vakalevu sara nai le ni sega ni Kalou dina ko Jisu, ka sega talega ni tamata dina ko Jisu, se ko Jisu e Kalou veimama ka tamata veimama. Ia ko Joni sa vakabibitaka sara ni ko Jisu e Kalou dina ka tamata dina talega. Sa sega ni ka ni kila ga vakavakasama, ia sa bibi sara na vakabauti Jisu se na nona veiwekani vata e dua kei Jisu me vakataki koya [Joni]. Ko Jisu vakai koya e tukuni koya ena 7 na vosa ‘Koi au’ [I am], na yaca e vakatokai Koya kina na Kalou; ia e tamata talega, ni moce, kana, gunu se tagi; na tiki ni VT lekaleka taudua [Joni 11:35]. Ni da wilika nai vola oqo meda dau namaka talega ni koto kina edua na vakasama ko ya, ni dau rua nai balebale ni veivakasama nei Joni [double meaning]. Sa matata sara ni naki bibi nei Joni ena nona vola nai vola mera vakabauta mera yaco kina mera luve ni Kalou [20:30-31]. [Nai vakamacala lekaleka*

me baleta na gauna e na tadrúa ni VTM kei na VTV: Ena gauna ea cava kina nai vola nei Malakai ki na Maciu e rauta e 400 na yabaki vakacaca, ia e sega ni tiko enai VT na veivola eso e volai ena gauna oqo ka dau vakatokai na 'Deutronomicals' yacana vaKatolika nai veivola eso e vakabau me okati mei VT ena 1546 ena Council of Trent. Na Lotu riba tani [Protestants] eda vakatoka me Apocrapha' ka sega ni okati me vaka nai VT, ia me vaka e kaya ko Martin Luther, "sai vola yaga ka daumaka me wiliki". E vuqa na vosa enai VTV e tauri mai na veivola oqo. Ni da gadreva meda kila vinaka na gauna e bula kina na Turaga ko Jisu, e vinaka meda wilika na veivola oqo ka rauta kece ni 13 nai vola: e rua na I kei II Makapisi...rawa mo wilika sara ke rawa.]

I. **Joni 14:8-17, [25-27]:** Eda kila tiko ni tekivu ena Joni 13-17 sa baleta tikoga nai otioti ni vakasala,i na veivosa ni nona tatau kei na nona masu me baleti keda ni bera ni lako yakni ki na kauveilatai... sa bibi sara na noda wilika. Nida rai lesuva tale nai tekivu ni wase ni vola oqo, e laurai kina ni sa tarai iratou na tisaipeli e dua na taqaya levu, se nuiqawaqawa ka veilecayaki, baleta ni sa na 'soli yani' [betrayed] ka sa na biuti iratou na nodratoui Vakavuvuli se Rapai. O cei li ena yalodei? Ia na vosa ka tarava sa veivakacegui. 'Vakabauta na Kalou,' vakabauti Au!' ko ya nai ka tolu ni tamata [indirect]; kenai karua 'vakabauti Au,' e vakadodonu sara ga, [direct or imperative]. Toso tale na vakasama oqo, ni kaya ko Jisu: ni ko Koya ga sa raici Jisu, se kilai Jisu sa raica ka kila talega na Kalou na Tamana [Tamada]. Na tikina e 7 e vaka e kaya ni ratou sega ni kilai Koya na tisaipeli, ia na kenai balebale ga oqo: **me vaka ni ratou sa kilai Koya tiko, sa dodonu talega me ratou kila na Tamana, na Kalou.** *Na nodratou leqa levu na tisaipeli, ka noda leqa levu talega, ko ya ni da via kila sara na Kalou; ia na dina sa vakaraitaka ko Jisu, ni ko koya ga sa 'kilai' Jisu sa dodonu talega me kila na Kalou.* Eratou sa kila ka raica tiko na tisaipeli na veika sa vakayacora ko Jisu, *ka yalataka ni na levu cake na veika eratou na vakayacora mai muri [tikina 12].* Sa yaco na veika e vuqa oqo ena nodra curumi ena Yalo Tabu kei na cakacaka ni Yalo Tabu [Cakacaka ni Apositolo]. *Oqo e dua na bolebole levu ena nodratou bula na tisaipeli, ka bolebole levu talega vei keda ena veiveigauna kecega? Ia sa dodonu ga me yaco na veika sa yalataka ko Jisu; na veika kece era na kerea ena Yacana ena vakabauta ena vakayacora.* II. E rua na vosa bibi e vakaveiwekanitaki rau eke ko Jisu, ko ya na loloma kei na talairawarawa [15-21]. 'Ni da lomani Jisu, me vaka sa lomani keda ka yalataka ni na solia mai na *Dauveivukei*, sai Koya na Yalo Tabu ena vakadinadinataki Jisu: nida sa vakabauta, sa vakadindina tiko e yaloda na Yalo Tabu ena noda veikilai kei Jisu. Na *Yalo Vou* oqo ena vakatakilai Jisu tiko vei ira sa vakabauta baleta nira sa lomani Koya ka sa lomani ira talega ko Jisu kei na Kalou. Na tikina 17 sa dusia ga ni Yalo Tabu ena tukuna na 'ka dina' me tomani ga kina na vosa nei Jisu ena Nona tukuni Koya ni 'Dina'[tikina 6]; eda na raica vata oqo ena taro nei Pailate, 'A cava na ka dina?' [18:38]. III. Ena wase

14:23-29, Na taro nei Jutasa [sega ni Isakarioti], se cava na vuna e sega ni vakaraitaki Koya kina ko Jisu ki vuravura, ia vei iratou ga na tisaipeli? Oqo sa noda taro talega me baleti Jisu ena gauna kecega. Nai naki cecere ga nei Jisu mera kilai Koya ga ko ira era *vakabauti Koya, vakarorogo ena Nona vosa ka lomani Koya.* *Ena maumau wale ni vakaraitaki Koya ki vuravura ke sega kina na vakabauta se vakarorogoka talairawarawa!* IV. Na Nonai tukutuku oqo sa solia Vua na Kalou ko Tamana. Sa vakarau na veitalatala, ia meratou kakua sara ni rere se taqaya na tisaipeli. Ea tolu na yabaki na nodratou tiko vata ka vakavulici iratou, ia meratou vakabauta ni na tala mai ko Jisu na *Dauveivakacegui, na Dauniveivakatavulici, na Yalo Tabu, ko Koya ga ena vakananumataka tale vei iratou* [*vakalesuya ena nodratou vakasama se vakanananu*] *na ka kece eratou a rogoca mai vei Jisu. Meratou nuitaka na kaukauwa ni Kalou me vakavulici iratou, vakananuma tale na dina ni veika eratou a raica ka rogoca.* Oqo e dua na tikina bibi sara vei keda na dau vakadikeva nai VT ko ya, *meda nanuma tiko ni Yalo Tabu e vakavuna na nodratou nanuma lesu tale na tisaipeli na veika ea tukuna vei iratou ko Jisu, dina ga niratou tamata ga vakataki keda.* V. Sa kilikili me lako yani ko Koya, sa lako ena kaukauwa ni Kalou [mate, tucake tale, lako cake ki lomalagi...me vaka na noda Vakabauta] ka na lesu tale mai vei iratou ka meratou yalodei ni sai vakaro ni Kalou oqo ka *sa talairawarawa kina ko Jisu, ko iratou talega meratou talairawarawa vei Jisu.* ena nodratou veiwekani kei Jisu, kei na Kalou ena vosa ‘...ni sa uasivi cake vei au ko Tamaqu’ [tikina 28] e sega ni kenai balebale ni No. 2 ko Jisu, ia e dei tiko ko Jisu *enai naki ni Nona talai mai ki vuravura* [raica na Filipai 2.1ff], ia oqo sa lako vei Tamana ka vakalesui tale Vua na Nonai tutu dodonu. IV. Sa yaga vei Jisu me lako yani ena qai rawa ni soli mai na Yalo Tabu, na Dauniveivakacegui [*na vosa vakaLatini na ‘fortis’ e vakayagataki taumada ka vu ni vosa na ‘Comforter’ a kenai balebale na ‘vu ni qaqa, vu ni veivakacegui, se vu ni kaukauwa*]. Na Yalo ni Kalou sa vu ni kaukauwa kei na qaqa, sa Dauveivakacegui ka sa nodra na tamata vakabauta. Oqo na kaukauwa nei Jisu ka sa sega ni rawa se **dredre me vesuki Koya rawa kina e dua na kaukauwa ni vuravura oqo.** V. ***Meda raica vakararaba na Yalo Tabu: na curumi Yalo Tabu kei na Siga ni Penitiko. Eda raica talega na Nona ‘veiceguvi’ ko Jisu [Joni 20:22] vei iratou na tisaipeli ka curumi iratou kina na Yalo Tabu. Na Siga ni Penitiko oqo ena vinaka meda veitalanoataka mada na Yalo Tabu ena Cakacaka, Joni kei na veivola eso. A cava eratou dui vakabibitaka me baleta na Yalo Tabu? A cava e bibi kina na Siga ni Penitiko?***

A cava ko vulica rawa mai nai talanoa kei Pepeli? Ena vinaka meda vakadikeva mada na ‘tadra’, ‘raivotu’, ‘na vosataka na vosa tani eso’, se ‘duivosavosa’ ka vakadeitaka na lesoni ni cakacaka ni Yalo Tabu. Eso era dau kaya ni sa ‘kaya vua na Yalo Tabu’ me tukuna e dua nai tukutuku. Eso e rawa ni vakavuna na veivakacalai. Ko Jone Wesele e vakatura e va na yavu ogo [quadruple principles, sa vakayagataki raraba ena veimatalotu, ka na daumaka meda vakayagataka me vakatovolea kina [test] na vakasama eso e sega ni ko ciqoma vakarawarawa se wewe ni gusudra e so na dau vunau. Mo taroga: Sa salavata kei nai Vola Tabu [scripture/scriptural]? A cava e kaya na yavu ni lotu ena veitaba gauna [tradition or the/your church tradition]? Na nomu bula ni vakabauta vaKarisito ena veigauna sa oti me yacova ogo [experience]? Na nomu vakadinadinataka na ka kece ena nomu vakasama kei na nomu sega ni ciqoma vakarawarawa na vakasama, ia ko sa vakadikeva se vakatovolea enai yaragi ni vakadidike [reasoning]? [Test dreams and visions, accepted perceptions and words of wisdom of your leaders or preachers from those four principles:[Scripture, church tradition, your Christian experience and from critical reasoning and scholarships?].

3. Na Sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods], na sala ni vakadewataki ni vosa [exegesis]:A. Ni soli mai na lesoni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na lesoni, tarava nai talanoa ni oti na lesoni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola koya; me vakataki Joni 20:30-31.C. Wilika tale na lesoni ka toqa na vosa kei na vakasama bibi e lauti iko? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu.Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Caka/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataki ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future]? I. Raica rawa e so na vakasama vou? [Goleva na veitikina ena lesoni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna koya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature].K.Ia sa dei tu ni ogo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa.L. Sa kena gauna ogo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu , mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M.Na kena i otioti mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa ogo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena yaga vei au ena noqu i tutu

vakatamata, vakalotu vakarisito, etc, se cava na kenai balebale /yaga ki nai vavakoso? N.Kua ni rawai sara ena muria nai kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara.

VEIKAUWAITAKI: A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu? E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori?

Jovili kei Lisa Meo